

**Il mund romontsch
en mia veta/
Lumea romanșă
în viața mea**

Engraziament/Mulțumiri

A sponsurs e sponsuras ord tiara romontscha / Sponsorilor români

Dr. Iso Camartin

Dr. h.c. Simon Camartin

Dr. Giusep ed Astrid Capaul-Caduff

Dr. Bernard Cathomas

Carmelia Deplazes-Freimann

Dr. med. Tarcisi Maissen

Firma Tarcisi Maissen SA

Gisula Tscharner

Mariano Tschuor

Lectorat: Astrid e Giusep Capaul-Caduff

MAGDALENA POPESCU-MARIN

**Il mund romontsch
en mia veta/
Lumea romanșă
în viața mea**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2017

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POPESCU-MARIN, MAGDALENA

Il mund romontsch en mia veta = Lumea română în viața mea /
Magdalena Popescu-Marin. - București : Editura Universitară, 2017
ISBN 978-606-28-0520-3

821.135.1-94

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062805203

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2017
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

CUNTEGN / CUPRINS

1. Il romontsch viu cul monochel / Romanșa văzută prin monochel	6-11
2. L'entschatta / Începutul	12-31
3. Rumein	32-57
4. Lags, Cuera eav. / Laax, Chur etc.	58-101
5. Ils scribents / Scriitorii	102-131
6. Surmir, Sutselva ed Engiadina / Surmeir, Sutselva și Engadina	132-165
7. Ils Romontschs en Rumenia / Romanșii în România	166-189
8. Ponderaziuns concludentas / Considerații finale	190-197
9. Annexas / Anexe	
Curriculum vitae	198-201
Register da nums / Indice de nume proprii.....	203-206
Fotos / Fotografii	207-226

IL ROMONTSCH – VIU CUL MONOCHEL

Tgi che ha absolviu ina facultad da filologia, po haver – neu dil cuors da romanistica – ina fleivla idea dil retoroman (il romontsch ei ina variaziun dialectala da quei lungatg neolatin). Nus Rumens ord mia generaziun vein giu igl avantatg dad haver dus gronds linguists che enonuschevan fetg bein il mund romontsch, surtut la part ladina: Ovid Densusianu, ina gronda personalitad dalla historia culturala rumena ord l'emprema mesadad dil 20avel tschentaner, ed in da mes professers universitars, fetg enonuschents dapertut egl jester: Iorgu Iordan. Quel ha scret ina *Introducziun els lungatgs romanics*, transladata en biaras linguas per intents didactics. Cun el hai jeu giu fatg en mes emprems onns da retschercas linguisticas in seminari fetg grev cun vegls texts ladins. Duront il temps da mes studis vegneva il plaid *romontsch* buca duvraus. Ins citava surtut ils dus idioms principals: il ladin ed il sursilvan en connex cull'etimologia da certs plaids. Pli tard hai jeu realisau ch'il status dil retoroman sco lungatg ei buca memia segirs. Il retoroman ei in concept teoretic che sedefinescha tras sia discuntinuitad. El cumpigliass dus idioms plidai ell'Italia (il ladin dolomitan ed il furlan) ed in en Svizra (il romontsch), ch'ei relativamein differents en lur structura linguistica, sco diember da plidaders, liug e tip da formaziun. Ins sa mai, sch'els han formau inaga ina unitad. Ei para che lur historia ei sesviluppada en coordinatas differentas. Nuotatonmeins dat ei era biaras semegliadetgnas denter els.

ROMANȘA VĂZUTĂ PRIN MONOCLU

Cine a absolvit o facultate de filologie poate avea de la cursul de romanistică o idee vagă despre retoromană (romanșa este o varietate dialectală a acestei limbi neolatine). Noi, românii din generația mea, am avut avantajul de a avea doi mari lingviști care cunoșteau foarte bine lumea romanșă, mai ales partea ladină: Ovid Densusianu, o mare personalitate a istoriei culturale române din prima jumătate a secolului al XX-lea și unul din profesorii mei universitari, foarte cunoscut în străinătate: Iorgu Iordan. El a scris o *Introducere în limbile romanice*, tradusă în multe limbi în scopuri didactice. În primii mei ani de cercetări lingvistice, am făcut cu el un seminar foarte greu cu texte ladine vechi. În timpul studiilor mele, cuvântul *romanș* nu era folosit. Se citau mai ales cele două idiomuri principale, ladin și sursilvan, în legătură cu etimologia anumitor cuvinte. Mai târziu am realizat că statutul retoromanei ca limbă nu este prea sigur. Retoromana este un concept teoretic care se definește prin discontinuitatea sa. El ar include două idiomuri vorbite în Italia (ladina dolomitică și friulana) și unul în Elveția (romanșa), care sunt destul de diferite ca structură lingvistică, număr de vorbitori, loc și tip de formare. Nu se știe dacă ele au format vreodată o unitate. Se pare că istoria lor s-a dezvoltat în coordonate diferite. Totuși există și multe asemănări între ele.

Turnein al romontsch, ina entitad linguistica fetg dividida, plidada en Svizra, el cantun Grischun. Ufficialmein vegn ella considerada en Svizra sco il *quart lungatg* naziunal ed el cantun Grischun sco il tierz lungatg uffical – sper tudestg e talian. Sco ins vesa: alla linguistica eisi buca reussiu da dar ina definiziun perschudenta per differenziar las noziuns lungatg e dialect. Quei ei in fatg che tucca mei sil viv. In argument essenzial per salvar il romontsch ei il factum che la viarva romontscha ei la suletta, formada e plidada oz sil territori svizzer. Ils lungatgs naziunals franzos, tudestg e talian vegnan era duvrai ellas tiaras vischinas. Malgrad las constantas prognosas sur la mort dil romontsch, viva la viarva vinavon els territoris tradiziunals. Deplorablamein sefa ina certa digren valer. Quei semuossa surtut ella populaziun giuvna ch’ei fermamein influenzada dil tudestg e magari era digl engles. La mort d’in idiom munta era la mort d’ina cultura. E quei fuss donn! Cu jeu hai entschiet a studegiar romontsch, muntava la populaziun romontscha ad 1% dalla populaziun svizra. Ussa fa quella ora mo 0,5%. Ei constat che la populaziun svizra ei carschida ils davos decennis, ferton che la populaziun romontscha ei restada pli u meins la medema.

Jeu hai studegiiau romontsch igl εμπrem sco autodidacta. Suenter hai jeu fatg plirs cuors da stad per buc emblidar da plidar il lungatg (15 cuors da sursilvan, in da puter ed in da vallader). Jeu tschontschel e scrivel sursilvan, mo capeschel e translateschel ord tuts ils idioms. Jeu hai collaborau cun pliras publicaziuns romontschas: *Gasetta Romontscha*, *La Quotidiana*, *Annalas*, *Ischi*, *Litteratura*, *Calender Romontsch*, *Calender da mintga gi eav*. Fetg savens sun jeu separticipada alla veta culturala romontscha. Quei ei succediu tier differentas occurrenz (lecziuns, prelecziuns, conferenzas, sedutas, dis da litteratura eav.). Sin distanza hai jeu manteniu il lungatg, legend, scrivend e

Să revenim la romanșă, o entitate lingvistică foarte divizată, vorbită în Elveția în cantonul Grisons/ Grischun. În mod oficial, este considerată în Elveția drept a patra limbă națională și în cantonul Grisons/Grischun a treia limbă oficială, alături de germană și italiană. După cum se vede, lingvistica nu a reușit să dea o definiție convingătoare pentru a diferenția noțiunile de limbă și dialect. Acesta-i un exemplu. Ceea ce mă impresionează cel mai mult, fiind un argument esențial pentru salvarea romanșei, este faptul că acest idiom este singurul format, și vorbit și astăzi, pe teritoriul elvețian. Celelalte limbi naționale franceza, germana și italiana sunt vorbite în țările vecine. În ciuda constantelor prognoze despre moartea romanșei, ea continuă să trăiască în teritoriile tradiționale. Din păcate, se poate remarca o anumită diminuare. Acest lucru se vede mai ales la generația tânără, puternic influențată de germană și chiar de engleză. Moartea unui idiom înseamnă și moartea unei culturi. Și asta-i regretabil. Când am început eu să învăț romanșă, populația ei reprezenta 1% din populația Elveției. Acuma se ridică la numai 0,5%. Este drept că populația Elveției a crescut în ultimele decenii, în timp ce populația romanșă a rămas mai mult sau mai puțin aceeași.

Am studiat romanșă mai întâi ca autodidactă. Mai târziu am urmat mai multe cursuri de vară ca să nu uit să vorbesc limba (15 cursuri de sursilvană și două de ladină: unul de puter și unul de vallader). Scriu și vorbesc sursilvană, dar înțeleg și traduc din toate celelalte idiomuri. Am colaborat la diverse publicații romanșe: *Gasetta Romontscha*, *La Quotidiana*, *Annalas*, *Ischi*, *Litteratura*, *Calender Romontsch*, *Calender da mintga gi* etc. Am participat deseori la viața culturală romanșă, luând parte la diferite evenimente ale genului (lecții, prelegeri, conferințe, ședințe, zile literare etc.). De la distanță am păstrat limba citind, scriind și

translatond. Mo darar vegneva ina amitga ni in amitg romontsch en mia tiara. Ils emprems onns schevel jeu adina che sch’ei dess zanua tier nus in plidader romontsch mass jeu a pei blut per setschintshar cun el. Dapi ils onns 1990 sun jeu commembra dall’Uniun dils scribents romontschs (oz: Uniun per la litteratura romontscha), lu sut il presidi da Gisula Tscharner, ch’ei restada mia amitga per veta duronta ed ha empriu da mei il lungatg rumen. Il Premi da renconuschientscha dalla Regenza dil cantun Grischun hai jeu survegniu 1999. Sin proposta dil poet Clo Duri Bezzola sun jeu vegnida honorada cun in premi per las translaziuns tras la Pro Helvetia igl onn 2004.

Naven da cheu vegnan mias reminiscenzas ad esser mo schabetgs vivi ed impressiuns persunalas, registradas en mia olma duront pli che 40 onns, dedicai al lungatg, litteratura e cultura romontscha en general. Jeu hai empruau era da far enconuschenta en mia tiara ina etnia linguisticamein parenta e da presentar, el medem temps, als Romontschs fragments dalla cultura d’in pievel neolatin digl ost dall’Europa: ils Rumens.

En mias regurdientschas cumpara ina roscha da nums e da persunas, tons sco mia memoria ha pudiu salvar duront il temps. Sche jeu hai emblidau enzatgi ni enzatgei, fuss ei buca mia cuolpa. Medemamein vegnan forsa buca fixai schabetgs e fatgs exactamein egl uorden sco ella realitad vivida. Perquei ughegel jeu da dumandar la capientscha dils lecturs.

traducând. Rareori venea o prietenă sau un prieten român în țara mea. În primii ani ziceam adesea că dacă ar exista undeva la noi un vorbitor de română m-aș duce pe jos descălțată ca să vorbesc cu el. Din anii 90 sunt membră a Uniunii Scriitorilor Români (azi Uniunea pentru Literatura Română), președintă fiind Gisula Tschärner, care mi-a rămas prietenă pe viață și care a învățat de la mine limba română. Premiul de Recunoștință din partea Consiliului de Stat al cantonului Grisons/ Grischun l-am primit în 1999. La propunerea poetului Clo Duri Bezzola am fost onorată în 2004 de către Pro Helvetia cu un premiu pentru traduceri.

De aici încolo amintirile mele vor fi doar întâmplări trăite și impresii personale, înregistrate în sufletul meu în cei peste 40 de ani dedicați limbii, literaturii și culturii române în general. M-am străduit să fac cunoscută în țara mea această etnie înrudită prin limbă și să prezint, în același timp, romanșilor, fragmente din cultura unui popor neolatin din Estul Europei : românii.

În amintirile mele apar o mulțime de persoane și de nume, câte a putut reține memoria de-a lungul timpului. Dacă am uitat ceva sau pe cineva, nu-i vina mea. De asemenea, poate nu s-au fixat întâmplări și fapte exact în ordinea din realitatea trăită. Pentru toate astea îmi îngădui să cer înțelegerea cititorilor.

L'ENTSCHATTA

Jeu hai entschiet a studegiar tut schenadamein – e per schabetg – igl idiom e la cultura romontscha igl onn 1973, cu igl emprem cudisch romontsch ei daus enta maun. Ei fuva ina antologia bilingua (en romontsch ed engles) da poesias, edidas da Robert Billigmeier ed Augustin Maissen, omisdus professers els Stadis Uni.

In di d'unviern sibiric 1973 erel jeu envidada cun miu um ella casa hospiteivla dalla famiglia da prof. Liviu Onu. Cheu hai jeu empriu d'enconuscher igl emprem Romontsch en mia veta: Augustin Maissen, professor associau da lungatgs romans da minoritads all'Universitad da Chapel Hill (USA). Jeu stoi far cheu ina pintga parentesa, per sedumandar, sut tgei criteris che las universitads americanas dividan ils lungatgs neolatins en tals da maioritads e minoritads. Per exempel eran considerai all'universitad da Chapel Hill lungatgs minorens – sper romontsch e catalan ni rumen – lungatgs cun biars milliuns plidaders. Silmeins cheu era il rumen classificaus sco lungatg neolatin. En certas universitads da New York studegian ins il rumen ella partiziun da lungatgs slavs. Ell'Europa ei la situaziun dils lungatgs neolatins dapi ditg fetg clara.

Augustin Maissen fuva staus biaras gadas per cuortas dimoras en mia tiara, en Rumenia. El haveva amitgs ed enconuschents che demussavan grond interess per nies lungatg. Lezza gada era el

ÎNCEPUTUL

Am început să studiez idiomul și cultura română cu timiditate – și din întâmplare – în anul 1973, când mi-a căzut în mână prima carte română. Era o antologie bilingvă (în română și engleză) de poezie, editată de Robert Billigmeier și Augustin Maissen, ambii profesori universitari în Statele Unite.

Într-o zi de iarnă siberiană din 1973 am fost invitată, împreună cu soțul meu, în casa ospitalieră a familiei profesorului Liviu Onu. Aici am cunoscut primul român din viața mea: Augustin Maissen, profesor asociat de limbi romanice minore la Universitatea din Chapel Hill (SUA). Trebuie să fac aici o mică paranteză ca să mă întreb sub ce criterii împart universitățile americane limbile neolatine în majore și minore. De exemplu, la universitatea din Chapel Hill erau considerate limbi minore alături de română și catalana sau româna, limbi cu milioane de vorbitori. Măcar aici româna era clasificată printre limbile neolatine. În anumite universități din New York româna este studiată la departamentul de limbi slave. În Europa însă situația limbilor neolatine este clară de multă vreme.

Augustin Maissen fusese de multe ori în scurte sejururi în România. Avea prieteni și cunoscuți care manifestau un deosebit interes pentru limba noastră. De data aceasta el

vegnius per in onn entir, siu onn sabbatic, cun in stipendi Fullbright, accordaus dil stadi american. Siu scopo per propi era dad emprender a plidar il rumen e dad enconuscher igl essenzial dalla historia dalla cultura rumena. El tschintschava culs intellectuals rumens en in dils nundumbreivels lungatgs ch'el enconuscheva, surtut en talian, tudestg, franzos ni engles. Mo el discurreva era catalan ni spagnol – secapescha sper siu lungatg matern. El vuleva saver il rumen per puder enrihir siu cuors da lungatgs «minorens» – sper romontsch, catalan e provenzal. Ina caussa ch'ei la finala gartegiada dètg bein.

Nus essan lu secunvegna da far ensemen lecziuns da rumen. Jeu vevel era il giavisch da migliurar miu fleivel engles. Nus discurrevan ensemen engles. Mo igl engles american era in tec differents dil britannic. Duront nossas lecziuns fageva Augustin Maissen savens allusiuns e cumparegliaziuns culs fatgs da siu lungatg sursilvan tochen ch'el ha cudizzau mias marveglias. Essend il romontsch ina domena cumpletamein nova tier nus, hai jeu entschiet a translatar poesia romontscha sur igl engles e cun agid dad Augustin. In tec pli tard hai jeu empriu persula romontsch e publicau per l'emprema gada en miu lungatg poesia romontscha e sunter prosa romontscha ord tuts ils idioms. Succediu ei quei ella renomada revista *Rumena Litterara*, redigida lu digl enconuschent professor ed historic litterar George Ivascu. El era incantaus dalla novitad litterara en general ed ha exprimiu sia admiraziun, surtut pil poem *Gioder*, da Giachen Caspar Muoth. Pli u meins han quels artechels formau pli tard la pli gronda part dil cudisch *Antologia da poesia romontscha*, cumpariu ella Casa Editura dall'Academia Rumena 1980. Las preparativas per quella ediziun han purtau sco regal in pign stipendi tras la Fundaziun culturala Pro Helvetia. Aschia hai jeu saviu separticipar la stad 1974 ad in cuors da sursilvan enta Rumein, organisaus dalla

venise pentru un an întreg, anul lui sabatic, cu o bursă Fullbright, acordată de statul american. Scopul său real era să învețe să vorbească românește și să cunoască esențialul din istoria culturii românești. Cu intelectualii români vorbea în una din nenumăratele limbi pe care le stăpânea, mai ales în italiană, germană, franceză sau engleză. Dar el vorbea de asemeni catalana și spaniola pe lângă limba lui maternă. Româna îl interesa pentru a o adăuga la cursul lui de limbi « minore », alături de română, catalană și provençală. Lucru ce i-a reușit, în cele din urmă, destul de bine.

Ne-am înțeles atunci să facem împreună lecții de română. Eu doream să-mi îmbunătățesc puțină mea engleză. Noi doi vorbeam engleza împreună. Dar engleza lui americană era puțin diferită de engleza mea britanică. În timpul lecțiilor noastre, Augustin Maissen făcea deseori trimiteri și comparații cu fapte din graiul său sursilvan, până când mi-a stârnit curiozitatea. Fiindcă româna era un domeniu complet nou la noi, am început să traduc poezie română prin engleză și cu ajutorul lui Augustin. Puțin mai târziu, am învățat singură româna și am publicat pentru prima oară în limba mea poezie română și apoi proză română din toate idiomurile. Asta s-a petrecut în renumita revistă *România Litterară*, condusă pe atunci de cunoscutul profesor și istoric literar George Ivașcu. El era încântat de noutatea literară în general și și-a exprimat admirația mai ales pentru poemul *Gioder* de Giachen Caspar Muoth. Aceste articole au format mai târziu cea mai mare parte a cărții *Antologie de poezie română*, apărută la Editura Academiei Române în 1980. Pregătirile pentru ediția în discuție mi-au adus ca recompensă o mică bursă din partea fundației culturale Pro Helvetia. Așa am putut participa în vara lui 1974 la cursul de sursilvană de la Rumein, organizat de

Fundaziun Retoromana Pader Placi a Spescha. Parsura da quella fuva P. Flurin Maissen.

Mo organisar da quei temps in viadi en ina tiara “capitalista” era ina interpresa hanada tier nus. Ins stueva ver il consentiment da tuttas instanzas administrativas, e surtut politicas dil liug da lavur, sco era da differentas cumissiuns e comites secrets per survegnir il visum rumen. L’emprema cundiziun era da buca haver ina invitaziun persunala. En miu cass eisi stau la Pro Helvetia che ha tarmess all’Academia Rumena in invit per ina persuna che s’occupescha dil romontsch. Negin che sedeva giu cun il romontsch auter che jeu. Da quei temps era ei obligatori da ver in visum svizzer. Il visum rumen vegneva adina il davos di e biars vevan buca pli temps d’obtener in visum jester. Biaras gadas ha gliעד interessada renunziau (per exempel d’ir ad in congress). Jeu hai giu cletg. Igl attasché cultural dall’ambassada svizra ei vegnius specialmein la sera, ordeifer siu temps da lavur, per dar la lubientscha da saver ir en Svizra. In gèst ludeivel! El capeva nossa situaziun, auters diplomats denton buc. Suenten tontas emeziuns erel jeu l’auter di el tren Bucuresti – Paris, sur Vienna. Igl ei stau miu emprem viadi viers l’Europa dil vest senza grondas preparaziuns e daners jasters en sac (Tier nus era ei scumandau strictamein dad haver devisas jastras).

Igl onn 1974 ei staus in benediu per miu svilup scientific. Igl unviern eisi reussiu da far il doctorat. Cun quel vevel jeu entschiet quater onns avon tier il pli car da mes professors, Alexandru Graur, il mentor da mia lavur da licenziat e cau dil departament da grammatica rumena agl Institut da linguistica duront ils emprems onns da mia activiad. Malgrad ch’il professor era contestaus da certa gliעד pervia da sias opiniuns politicas, havevan nus fetg bugen el per sia aulta cultura linguistica. Quella

Fundația Retoromană Pader Placi a Spescha al cărei președinte era P. Flurin Maissen.

Dar la noi era în acel timp un demers deloc simplu să organizezi o călătorie într-o țară capitalistă. Aveai nevoie de o aprobare de la toate instanțele administrative și mai cu seamă politice de la locul de muncă, ca și de la diferite comisii și comitete secrete pentru a obține așa-numita viză românească. Prima condiție era să nu se trimită o invitație personală. În cazul meu, Pro Helvetia a trimis la Academia Română o invitație pentru o persoană care se ocupă de română. Dar înafară de mine, nimeni nu se ocupa de română. Pe atunci era obligatorie, se înțelege, o viză elvețiană. Viza românească însă venea totdeauna în ultima zi și mulți nu mai aveau timpul necesar ca să obțină o viză străină. De multe ori persoanele în cauză erau nevoite să renunțe (de exemplu să meargă la un congres). Eu am avut noroc. Atașatul cultural al ambasadei elvețiene a venit seara special, înafara timpului său de lucru, ca să-mi dea permisiunea de intrare în Elveția. Un gest lăudabil! El a înțeles situația noastră, nu însă și alți diplomați. După atâtea emoții, peste o zi mă aflam în trenul București – Paris via Viena. Era primul meu drum spre Europa de Vest, fără pregătiri prea mari și bani în buzunar. La noi era strict interzis să deții devize străine.

Anul 1974 a fost benefic pentru dezvoltarea mea științifică. Iarna am reușit să dau doctoratul. Îl începusem cu patru ani înainte cu cel mai drag dintre profesorii mei, Alexandru Graur, mentorul lucrării mele de licență și șeful sectorului de gramatică română la Institutul de Lingvistică în primii mei ani de cercetare. Deși profesorul era contestat de unii din cauza orientării lui politice, noi îl iubeam mult pentru înalta lui cultură lingvistică, pe care

veva el contonschiu denter las duas uiaras mundialas cun gronds scenziats da Paris, mo surtut pervia da sia gronda promtezia da segidar adina scientificamein cun la giuventetgna.

Ditg suenter sia pensiun ha Alexandru Graur cuntinuau a visitar nies departament per dar a nus ideas, cussegls e per in pign caffè. 1980 ha el fatg ina recensiuin favoreivla per nossa antologia da poesia romontscha ella revista da prestisch *Rumenia litterara*.

Augustin Maissen ha bandunau nossa tiara alla fin da siu onn da studis rumens (1974). Sco el ha giu giavischau, saveva el plidar bein rumen e bia sur da nossa historia. El haveva cumprau massa cudischs, visitond buca mo librias, mobein surtut antiquariats, nua ch'el ha anflau cudischs vegls e custeivels. El enconuscheva dètg bein la tiara, surtut ils centers academics (Bucarest, Iassy, Cluj, Timisoara). Augustin Maissen haveva priu dimora en entginas regiuns dallas alps rumenas, nua ch'el tschercava semegliadetgnas organisatoricas cun las alps grischunas. Nus tuts eran surprì da sia capaciad da s'adattar allas cundiziuns malguessas da nossas alps. Vesend siu enorm interess, ha miu um envidau en el inaga en siu vitg patern, ella casa da miu sir. A nus era ei scumandau dad haver relaziuns amicablas culs jasters ni dad envidar en els en nossas casas. Quei pretendeva il reschim communistic. Perquei vein nus vuliu far tut relativamein el zuppau. Igl emprem vein nus explicau la situaziun ad Augustin Maissen. Pils vischins da miu sir era Augustin Maissen in aug da mei, sesents en Transilvania (pervia da sia viarva rumena cun in marcant accent jester). Augustin Maissen dueva tschintschar ton sco nuot culs habitonts dil vitg. Miu sir haveva in bi bein puril cun ina casa relativamein gronda, mo semplà, in bi iert ed immens bia pumera, prida naven per la pli gronda part dil stadi e lu stada nuncultivada e vegnida destruida. Ina vera calamitad. Il siemi da

o acumulase între cele două războaie mondiale de la mari savanți din Paris, dar mai ales pentru promptitudinea lui de a-i ajuta mereu din punct de vedere științific pe cei tineri.

Mult după ce s-a pensionat, Alexandru Graur a continuat să viziteze sectorul nostru și să ne dea idei și sfaturi sau să bea cu noi o cafeluță. În 1980 a făcut o recenzie favorabilă antologiei noastre de poezie română în prestigioasa revistă *România literară*.

Augustin Maissen a plecat din țara noastră la sfârșitul anului său de studii românești (1974). Așa cum dorise, știa să vorbească bine românește și avea cunoștințe bogate despre istoria noastră. Cumpărase enorm de multe cărți, vizitând nu numai librăriile, ci și, mai ales, anticariatele, unde găsisse cărți vechi, valoroase. Cunoscuse bine țara, mai cu seamă centrele academice (București, Cluj, Iași, Timișoara). Augustin Maissen s-a dus să locuiască și în anumite zone alpine cu stâne, unde voia să afle asemănările organizatorice cu stânele din Grisons. Noi toți eram surprinși de capacitatea lui de adaptare la condițiile precare din stânele noastre. Văzând interesul lui nemărginit, bărbatul meu l-a invitat odată în satul lui natal, în casa socrului meu. Erau interzise pe atunci relațiile de prietenie cu străinii sau invitarea lor în casele noastre. Așa pretindea regimul politic. De asta, am vrut să facem totul mai mult sau mai puțin în secret. Mai întâi i-am explicat situația lui Augustin Maissen. Pentru vecinii socrului meu, profesorul era un unchi de-al meu, care locuia în Transilvania (din cauza pronunției sale românești cu un accent străin marcant). Augustin Maissen nu trebuia să vorbească mai nimic cu locuitorii satului. Socrul meu avea o frumoasă gospodărie țărănească, cu o casă relativ mare, dar simplă, o grădină minunată cu mulți pomi fructiferi, naționalizată atunci în cea mai mare parte de stat și rămasă necultivată și părăsită. Un adevărat dezastru! Visul

miu sir, bunamein duront sia entira veta, era da survegnir anavos siu sulom. Perquei fageva el adina petiziuns, restadas senza risposta. El leva anavos sia pumera ed il terren cultivaus inaga. Ei fuva da sedesperar, pertgei che ses affons temeivan per lur dretg da star en scola e pli tard en lur plazzas. La sera che Augustin Maissen fuva sin viseta vein nus tschenau ensemen. Pli tard han miu um e nies hosp giu da parter la medema combra, jeu quella cun ina quinada e miu sir e sira medemamein. L’altra damaun vein nus, ils giuvens, durmiu la sontga sien dils dis libers. In tec schenai essan nus sedestadai ed i per pinar igl ensolver. Mo nua ei il professor? Augustin Maissen era negliu. Tgei far? Spir tema vein nus mirau ed encuriu el dapertut en casa, cuort, iert, e sin via – senza success. Stermentus patratgs sevulvevan en nos tgaus. Nua annunziar sia sparida? Augustin haveva capiu nuot da nos cussegls.

Suenter in pèr uras cumpara nies amitg. Mo danunder eis el vegnius? El era leds e cuntents dad haver saviu visitar il vitg e contuorn. Nus vein puspei tratg flad pli levamein ed emblidau l’episoda.

Augustin Maissen era nundetg entusiasmaus dalla historia rumena e surtut per in prenci-scribent dalla Moldova ord il XVIII-avel tschentaner: Dimitrie Cantemir. Da siu maun derivan mellis e mellis fischas alla Biblioteca dall’Academia rumena. El vuleva far memia bia, e perquei mava el dad ina caussa a l’altra senza finir zatgei. In carstgaun senza ruaus e plein marveglias e cun biaras enconuschientschas culturalas. El era multilings, viandava senza cal, veva mai temps, saveva buca nua ch’ei fuva il pli urgent da seconcentrar. Era fuva el in “causeur” emperneivel, in um grondius en societad e professor meriteivel. La gronda part da ses projects e siu entir relasch cultural sesanflan en in Institut da retschercas linguisticas e litteraras ad Iassy, la capitala da nossa provinzia Moldova.